

לימוד תורה לשמה

הקדמה

כל דבר מדברי חכמים הרי הוא כגרעין שאם שמים אותו באדמה הוא מוציא שורשים וצומח לעץ גדול מלא פירות. אמרו חז"ל: 'אפילו שיחת חולין של תלמידי חכמים צריכה לימוד', אז כל שכן ביאור של פסוק או דרוש שלם - יש בו עוד עומקים, וניתן להוציא מכל ביאור או דרוש של צדיק שדה של פירושים, רמזים וביאורים חדשים.

אמנם, כמובן שצריך זהירות, שכל חידוש יהיה: "כדרכה של תורה בכל אופניה, ובלבד שיהיה על פי דרך ה' המתאים. עם יושר השכל והמוסר הטוב"¹.

הדברים נכונים לכל דברי חכמים, ובפרט לתורתו של רבי נחמן הפותחת לפנינו את 'עולם הבחינות'. כל תורת רבי נחמן היא כארמון של מלכים מלא בחדרים, ומכל חדר נכנסים לאולם גדול המלא באוצרות של מרגליות ויהלומים מלאים ח"ן, והכל מסודר בסדר מופלא ונאה המקשר את כל הפרטים לכלל גדול. על כן כל ביאור פסוק שרבי נחמן מבאר, יכול לשפוך לנו אור גדול על אותו פרק ונושא המדובר בו.

וכך כותב רבי נחמן²:

שמעתי מאחד שהזהיר אותי שישתדל לעיין בתורתו, ויראה לחדש בתורה איזה דבר, וכאשר הזהיר על זה לכמה וכמה מאנשיו. ואמר לו: אם תזכה לכוון תוכן כוונתי - מה טוב, ואפילו אם לא תוכל לכוון כונתי - אעפ"כ טוב מאד כשזוכין לחדש איזה דבר בתורה, כי הוא תיקון גדול להירחורים. כי כל ההירחורים באים ע"י כח המדמה, וע"י שמחדשין איזה דבר בתורה שזהו בח' מדמה מילתא למילתא, ע"י זה מתקן פגם הירחורים שבאין ע"י המדמה...

כנראה שעל פי דברים אלו כתב רבי נתן את ספרו 'ליקוטי הלכות' על השו"ע המיוסד על תורותיו של רבי נחמן. וכן רבי נחמן מושרין כתב את ספרו 'יקרא דשבתא', שגם הוא חוזר כולו על תורותיו של רבי נחמן, בלבוש חדש 'לבוש של שבת'. כמו כן נכתבו עוד ספרים מהסוג הזה.

ואף שאלו צדיקים גדולים, צריכים ללכת אנו בעקבותיהם, מתוך ידיעתנו בכוחו של הצדיק 'שהוריד' את עצמו לכל המקומות שנמצאים שם פושעי ישראל, על מנת להעלותם מבור תחתיות³.

1. אורות התורה ט, ה, ועיין שם שהרחיב בזה.
2. ליקוטי מוהר"ן תנינא ק"ה.
3. כמבואר במעשה מבן המלך שחשב שהוא תרנגול הודו.

קבירת רחל בבית לחם - לימוד שלא לשמה

לאור זאת, לאחר בקשת סליחה, ולאחר המורא מגחלתן של צדיקים, ניקח בעזרת השם מתורתו של רבי נחמן⁴ כמה נקודות אור, ונראה כיצד הן מאירות לנו פירוש עמוק.

רש"י כותב⁵:

'ואני בבואי מפדן וגו' - ואע"פ שאני מטריח עליך להוליכני להיקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך שהרי מתה סמוך לבית לחם.

'ואקברה שם' - לא הולכתיה אפילו לבית לחם לארץ, וידעתי שיש בליבך עלי. אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה. כשיגלה אותם נבזראדן והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על קברה ובוכה ומבקשת עליהם רחמים, שנאמר: 'קול ברמה נשמע וגו'', והקב"ה משיבה: 'יש שכר לפעולתך נאם ה' וגו' ושבו בנים לגבולם'.

על דברי רש"י ניתן לשאול, מדוע שיוסף הצדיק יקפיד כל כך על מקום קבורת אמו? האם זה משנה איפה רחל נקברת, סמוך לבית לחם או במערת המכפלה?! על כך כותב רבי נחמן⁶:

...זה בחינת יושק יעקב לרחל וישא קולו ויבד'. פרש רש"י: 'שצפה ברוח הקודש שאינה נכנסת עמו לקבורה'. רחל בחינת תורה שבעל-פה, שהיא כרחל לפני גוזזיה, שהכל גוזזין ופוסקין ממנה הלכות והם נעשים, כמו שכתוב 'כבשים ללבושך'... כשאדם כשר לומד תורת התנא אזי התנא נושק אותו, והוא נושק התנא, וגורם תענוג להתנא, כמו שכתוב: 'שפתותיו דובבות בקבר וכו'.

וזה בחינת יושק יעקב' - הוא התנא. 'לרחלי' - שהיא התורה שבעל-פה שחידש, שנשק ודיבק את רוחו ברוח הקודש שבשכינה. 'ויבד' - שצפה ברוח הקודש שלו שהוציא בפיו והכניס בתוך התורה שבעל-פה, וראה שבגלות הזה על פי הרוב הלומדים אינם הגונים, נמצא שעל ידי לימודם שילמדו לא תכנס רוח הקודש של רחל - של תורה שבעל-פה - לקבורה. שאין שיפתותיו דובבות בקבר ע"י לימודו של רשע. ועל ידי זה ייבד' על גלותו.

המשמעות הפנימית של קבורת רחל לא במערת המכפלה על פי דברי ר' נחמן ונתנת מקום ללימוד תורה שבעל-פה גם 'לא לשמה'. ללמוד תורה בפנימיות זה

4. ליקוטי מוהר"ן יב.

5. פרשת ויחי פרי מ"ח פס' ז.

6. תורה י"ב אות א'. מעניין שרש"י כתב את דבריו בפרשת ויחי, והיא הפרשה הי"ב שבתנ"ך!

7. העתקתי כאן רק חלק מדברי רבי נחמן, אלה המאירים יותר את דברי רש"י. אבל כמובן,

יותר טוב לראות את הדברים במקורם.

ללמוד מתוך קישור לה' נותן התורה, ומתוך קישור לתנא שבפיו התגלתה תורה זו. ופירושו של דבר שרחל נקברה בבית לחם ולא במערת המכפלה הוא, שניתן המקום לתורה שנלמדת רק בחיצוניות ותו לא. רצונו של יוסף לעומת זאת היה, שרחל תקבר עם יעקב, שלימוד התורה ילמד אך ורק לשמה. ויעקב אומר ליוסף: 'לא כך עשיתי לאמך' - לא עשיתי כרצונך שכל הלימוד יהיה אך ורק לשמה.

אחר כך רש"י ממשיך: 'ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ'. מדברים אלו משמע שישנה מדרגה גבוהה - מערת המכפלה - שאליה לא הובאה רחל, ויש מדרגה נמוכה ממנה - בית לחם - שאפילו אליה לא הובאה. כאן יש מקום לומר, שרמזו יעקב בדבריו אלו - 'שאפילו לבית לחם לא הביאה' - לזה שיש הרבה דרגות בין לומדי התורה: לקנטר, שיקראו לו "רב", 'מצות אנשים מלומדה', לשם הרגשת קירבת ה', לשם התורה, ועוד. שבחינת מערת המכפלה היא לימוד של דבקות גמורה בקב"ה, שמטרתו "לעשות נחת רוח לפניו לבד ולא לרוות נפשו הצמאה, אלא כברא דאשתדל בתר אבוה ואמיה, דרחים לון יתיר מגרמיה ונפשיה"⁸. בחינת בית לחם היא לימוד על מנת לרוות נפשו הצמאה לה', וכדי להשביע את רעבונו הרוחני האישי⁹. יעקב רמז ליוסף שלא רק למדרגה הגבוהה בלימוד לשמה - בחינת מערת המכפלה, דבקות גמורה בה', בחינת יחוד קוב"ה ושכינתיה - לא הגיע. אלא אפילו למדרגה נמוכה יחסית בלימוד לשמה - בית לחם - לא הבאתי את רחל, שהיא התורה שבעל-פה.

מדקדוק בדברי רש"י לכאורה נשמע שבכלל לא קברה בארץ, אלא בחוץ לארץ! בחינת לימוד שלא לשמה [אף שפשט כוונת רש"י 'לארץ' היא למקום ישוב, עכ"פ לשון רש"י אומר "דורשני"].

איך יתכן לימוד שלא לשמה!?

ממשיך ר' נחמן¹⁰:

ואם יקשה לך: אם התנא היה צדיק גמור, איך בא זה הדבר, שאומר תורתו שיכול לסבול שני משמעויות, משמעות טוב דהיינו 'צדיקים ילכו בם', ומשמעות להיפוך דהיינו 'פושעים יכשלו בם'?!... ודע שזה מכוון מאת השם יתברך, שהקב"ה מפיל איזה צדיק בגדול בפיו של למדן, היינו למדן הדובר רעות על הצדיק...

וזאת קושייתו של יוסף: יעקב אבי, הרי אתה צדיק גמור! אז איך זה בא הדבר שקברת את רחל מחוץ למערת המכפלה, ואפילו לבית לחם לא הכנסת אותה? איך זה שהשארית בתורה שבעל-פה אפשרות של לימוד תורה שלא לשמה!?

8. תניא ליקוטי אמרים מא.

9. אין ראייה להסבר בחינת מערת המכפלה ובחינת בית לחם באופן זה, ונקטתי בהסבר זה כדוגמא לשתי דרגות בלימוד לשמה שאחת גבוהה יותר מהשניה.

10. שם, פסקאות ג, ד.

דבר זה היה קשה מאד ליוסף בפרט, מכיוון שהבין שדבר זה גרם לזריקתו לבור. שהרי השבטים הקדושים דנו אותו, ופסקו שעל פי דין תורה צריך להרוג אותו! וזה מה שהיה קשה בליבו של יוסף. שהרי על ידי מעשה זה שרחל נקברה שלא במערת המכפלה, גרם לאפשרות של לימוד שלא לשמה, שממנו באו האחים הקדושים לפסוק על פי דין תורה שצריך לזרוק את האח שלהם לבור! ומשם התגלגלו כל האירועים עד שהוא הגיע למצרים [מכירת יוסף זה בחינת מה שרבי נחמן אומר שהקב"ה מפיל צדיק בפיו של איזה למדן (כמובן שהאחים היו גם צדיקים, ולא סתם למדנים. אלא שהיה להם ירידה לפי רוס מעלתם, שאין אנו יכולים להשיגה)].

את קושייתו של יוסף תירץ יעקב, כהמשך דבריו של רבי נחמן:

אבל דע שהתנא היה צדיק גמור, ותורתו זכה מבלי פסולת. ומה שנראה בה משמעות ערמוניות - זה כי כל העולם מקבלים פרנסתם משמאלה, כמ"ש 'משמאלה עושר וכבוד'. בשביל זה נפל התנא בשעת אמירתו לאיזה שגיאה דקה כחוט השערה - לבחינת 'שמאלה' - כדי שעי"ז זה בחינת 'שמאלה' - יקבל שפע ופרנסתו לעולם ולהמשיך להם עושר וכבוד, אבל מצד התנא אין נפתול ועיקש.

על פי דברים אלו כך תירץ יעקב: 'דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם, שתהא לעזרה לבניה כשיגלה אותם נבזראדן'. באמת יעקב מצד עצמו, ומצד בניו הקדושים, לא היה צריך להמשיך בעולם את הבחינה של לימוד שלא לשמה - לימוד שלא מתגלה בו אור ה' יתברך בגילוי. רק בשביל הבנים שיבואו בדורות מאוחרים, שיהיו רחוקים מאור התורה עד שיגלו מהארץ, והם לא יהיו במדרגה של לימוד לשמה בכלל, כי מה שבעיקר יעניין אותם יהיו רק דברים חיצוניים כעושר וכבוד. אם יגידו לאותם בנים ללמוד רק לשם המצוה, הם לא ילמדו. אז בשבילם רחל אמנו מסרה נפשה להיקבר בנפרד מיעקב אבינו.

וזה בחינת תורה שבעל-פה שנלמדת גם שלא לשמה. מתוך תקוה שאותו לימוד - שאורו נמצא בו בסתר - יביא אותם לחזור בתשובה. ובסופו של דבר יחזרו לגבולם' - ללמוד תורה לשמה.

"כה אמר ה' מנעי קולך מבכי כי יש שכר לפעולתך ושבו בנים לגבולם".

רבי נחמן ממשך בדבריו שם:

ודע שזה מכוון מאת ה' יתברך, שהקב"ה מפיל איזה צדיק גדול בפיו של הלמדן, היינו הלמדן הדובר רעות על הצדיק, כדי שהצדיק יקח התורה שבע"פ, היינו השכינה מהגלות שבפה הלמדן ומעלה אותה לשורשה ממדרגה למדרגה, מתחילה לבחינת חיבוק ואח"כ לבחינת נישוק ואח"כ לבחינת זיווג¹¹.

11. ויש מקום להסביר לעני"ד שהוא מעלה את הלמדן עצמו עד שחוזר בתשובה.

וזה מה שארע לאחי יוסף. ע"י יוסף שהם חזרו בתשובה כמו שכתוב "אבל אשמים אנחנו"¹², ויוסף העלה אותם ממדרגה למדרגה עד שהגיעו לבחינת חיבוק ונישוק, כמו שכתוב "ויפל על צוארי בנימין אחיו (בחינת חיבוק) ... וינשק לכל אחיו (ומסתמא חיבקם קודם) ויבך עליהם"¹³. וזיווג הוא מה שכתוב בהפטרה של פרשת ויגש "ואתה בן אדם קח לך עץ אחד וכתוב עליו ליהודה ולבני ישראל חבריו ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף עץ אפרים וכל בית ישראל חבירו. וקרוב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד והיו לאחדים בידך"¹⁴.

12. בראשית מב, כא.

13. שם מה, יד-טו.

14. יחזקאל לז, טז.